

Το σημερινό τεύχος είναι αφιερωμένο στην Ψυχολογία: παρελθόν, κατάσταση, ρεύματα, επιστημονικό καθεστώς. Είναι επιστήμη η ψυχολογία; Πολλοί αμφισβητούν τον επιστημονικό χαρακτήρα της. Η αμφισβήτηση δεν οφείλεται μόνο στον σύνθετο, μη εποπτικό, δυσπρόσιτο χαρακτήρα του αντικειμένου της, δηλαδή του ψυχισμού, της νόησης, συνολικά του ανθρώπινου όντος. Οι διάφορες τάσεις της ψυχολογίας σχετίζονται ενδογενώς με βασικά φιλοσοφικά ερωτήματα. Κατά συνέπειαν η ψυχολογία επηρεαζόταν πάντα από τις κοινωνικές συνθήκες και ιδιαίτερα από την κυρίαρχη ιδεολογία. Οι αντιλήψεις των πρωτόγονων θεωρούσαν την ψυχή (άνιμα) ως κάτι που «πνέει», ούτε υλικό ούτε πνευματικό με την ιδεαλιστική αντίληψη του όρου. Αλλά στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία είναι πλέον διακριτή η αντίθεση ανάμεσα στις φυσιοκρατικές ή και υλιστικές αντιλήψεις (προσωκρατικοί, ιδιαίτερα ο Δημόκριτος) και τις καθαρά ιδεαλιστικές, όπως των πυθαγορείων και του Πλάτωνα, κατά τον οποίον ο κόσμος είναι ζώον έμψυχον και έννοιν, η ψυχή είναι αθάνατη και άυλη. Βέβαια ο Πλάτων προχώρησε προς μια ρεαλιστική αντίληψη διακρίνοντας την ψυχή σε λογιστικόν, θυμοειδές και επιθυμητικόν. Ο Αριστοτέλης, ο Ιπποκράτης και άλλοι προσέγγισαν το πρόβλημα της ψυχής με τρόπο φυσιοκρατικό-υλιστικό.

Η ψυχολογία αρχίζει να αυτονομείται από τη φιλοσοφία ήδη από τον 16ο αιώνα, αν και μια τυπική αυτονόμηση δεν έχει συντελεστεί ούτε στις μέρες μας. Και στην εποχή μετά την Αναγέννηση συνεχίζεται, με νέους όρους, η διαμάχη ανάμεσα στον ιδεαλιστικό δυϊσμό (Καρτέσιος κ.λπ.) και τις σχολές που θα μπορούσαν να ενταχθούν σε κάποιο ρεύμα μηχανιστικού υλισμού (Χομπς, Χιουμ, Σπινόζα κ.λπ.). Με το έργο του Δαρβίνου αρχίζουν να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη θεώρηση του ανθρώπου ως βιολογικού και κοινωνικού όντος, άρα οι προϋποθέσεις για υπέρβαση του καρτεσιανού δυϊσμού.

Με το έργο του Βουντ και τη δημιουργία ψυχολογικού εργαστηρίου (1879) υποτίθεται ότι η ψυχολογία στρέφεται προς την πειραματική μέθοδο και διαχωρίζεται από τη φιλοσοφία. Στην πραγματικότητα η ψυχολογία θεμελιώνεται σε φιλοσοφικές προκειμένες και ειδικά σε έναν απλοϊκό εμπειρισμό, τον οποίον επιχείρησε να υπερβεί η ψυχολογία βάθους και προπαντός ο Φρόυντ.

Εντούτοις το καθεστώς της ψυχολογίας ως «θετικής» επιστήμης συνέχισε να αμφισβητείται και κατά τον 20ό αιώνα. Η ψυχολογία αποτελεί πεδίο αδιάκοπων συγκρούσεων ποικίλων ρευμάτων. Οι διάφορες τάσεις αρχίζουν από αυτές που τείνουν προς τον σολιψισμό και τον υποκειμενισμό, μέχρι μια απλοϊκή, θετικιστική αντίληψη, κατά την οποίαν ο ψυχισμός ανάγεται σε μηχανικές-αντανακλαστικές σχέσεις με το περιβάλλον. Αλλά έτσι εξαφανίζεται η έννοια του υποκειμένου ως ψυχοσωματικής ενότητας που προσδιορίζεται τόσο από βιολογικούς όσο και από κοινωνικούς όρους. Το κυρίαρχο ρεύμα χαρακτηρίζεται από την απλοϊκή αυτή αντίληψη (μπιχβιορισμός, θετικιστικές αντιλήψεις κ.λπ.).

Αλλά, όπως αναλύεται στο αφιέρωμα, από τη δεκαετία του '70 αναπτύσσεται μια πολύ-

μορφή κριτική του κυρίαρχου-θετικιστικού παραδείγματος. Εμφανίζονται πολλές απόπειρες για τη συγκρότηση μιας κριτικής της ψυχολογίας, και μιας κριτικής ψυχολογίας. Η κριτική επικεντρώνεται τόσο στις μηχανιστικές, απλοϊκές αντιλήψεις του κυρίαρχου ρεύματος όσο και στη χρησιμοποίηση της ψυχολογίας ως μέσον ελέγχου, χειραγώγησης, καταστολής ή συναίνεσης, τόσο στους χώρους της εργασίας όσο και στην κοινωνία συνολικά. Άρθρα, περιοδικά, συνέδρια, μονογραφίες, εταιρείες, μαρτυρούν για το πλήθος των τάσεων, αλλά και για την αδυναμία υπέρβασης προς τη θεμελίωση μιας επιστημονικής ψυχολογίας.

Η κριτική επικεντρώνεται στη διερεύνηση του επιστημονικού καθεστώτος της ψυχολογίας. Στην εξωτερική σχέση ατόμων-κοινωνίας. Στην αφηρημένη αντίληψη για το άτομο. Στο γεγονός ότι το κυρίαρχο ρεύμα είναι εγκλωβισμένο στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας και διαποτίζεται από την κυρίαρχη ιδεολογία.

Στα κείμενα του αφιερώματος, αλλά και στην εισαγωγή, καταγράφεται και αναλύεται η συγκρουσιακή κατάσταση που κυριαρχεί στο πεδίο της ψυχολογίας. Επίσης αναδεικνύεται η ιστορικότητά της και η συσχέτισή της με την κοινωνία. Ταυτόχρονα διατυπώνονται προτάσεις που στοχεύουν στη συγκρότηση μιας κριτικής ψυχολογίας, η οποία θα υπερβεί τις θετικιστικές τάσεις, τον εμπειρισμό, τον μιχεβιορισμό.

Προς ποια κατεύθυνση μπορεί να προχωρήσει η προσπάθεια για τη θεμελίωση μιας ψυχολογίας στα πλαίσια της οποίας στη βιογραφία του ατόμου θα λαμβάνονται υπ' όψιν τόσο οι βιολογικοί όσο και οι κοινωνικοί καθορισμοί; Πώς θα αξιοποιηθεί η συνεισφορά του Φρόυντ, απαλλαγμένη από τις υπερβολές της; Η μεγάλη σχολή του Πιαζέ, η οποία, παρά τις θετικιστικές και στρουκτουραλιστικές επιδράσεις, έχει συνεισφέρει θετικά στην ανάπτυξη της ψυχολογίας; Επίσης το έργο του Βαλόν, των μαθητών και των συνεργατών του, διαποτισμένο από τη διαλεκτική-υλιστική κοσμοαντίληψη μπορεί να αποτελέσει –αν οι ψυχολόγοι θυμηθούν την ύπαρξή του– μια από τις πηγές για τη συγκρότηση της ψυχολογίας ως επιστήμης. Τέλος και προπαντός: Στο έργο του Μαρξ, όπως και του Ενγκελς, υπάρχουν βασικές οντολογικές και μεθοδολογικές αναπτύξεις οι οποίες επηρέασαν τη μεγάλη Σοβιετική Σχολή.

Η ανάπτυξη της βιοχημείας, της μοριακής βιολογίας, η γνώση του ανθρώπινου γονιδιώματος, η μερική έστω γνώση της δομής και της λειτουργίας του εγκεφάλου, αλλά και η σύγχρονη ανθρωπολογία δημιουργούν ήδη τις προϋποθέσεις για την υπέρβαση του προεπιστημονικού σταδίου της ψυχολογίας. Απαραίτητη προϋπόθεση: η δημιουργική αφομοίωση της υλιστικής διαλεκτικής κοσμοαντίληψης. Οι καιροί σήμερα δεν εννοούν μια τέτοια προσέγγιση. Αλλά ούτε η ιστορία ούτε η επιστήμη έφθασαν σε κάποιο «τέλος». Μια δημιουργική αλληλεπίδραση της επιστήμης με τη φιλοσοφία θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για να απαλλαγεί η ψυχολογία από την επιρροή των ιδεαλιστικών ιδεολογιών, χωρίς να μεταπέσει στην πενία του μηχανικισμού και του θετικισμού.

Στο σημερινό τεύχος παρουσιάζουμε έργα της ζωγράφου Σίλειας Δασκοπούλου, που ζει και εργάζεται στην Αθήνα. Καλλιτεχνική επιμέλεια: Μαρία Κοκκίνου.